

Yerleşik İrşat Usullerini Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar ve Dinî Danışma ve Rehberlik Üzerine Bir İnceleme

Ömer Faruk SÖYLEV*

Özet

Bu çalışmada öncelikle irşat usulleri belirlenecek daha sonra da uygulamada ortaya çıkan sorunlar analiz edilecektir. Sosyal hizmet alanlarında dini danışmanlık gerektiren her bir hizmet türü ayrı ayrı uzmanlık bilgisi gerektirmektedir. Dini danışmanlık hizmeti verebilmek farklı bir mesleki yeterlilik ve donanım gerektirmektedir. Bu formasyon dini disiplinlerle diğer sosyal disiplinlerin ortaklaşa çalışmasıyla sağlanabilir.

Abstract

A Study on Problems Arising for Practising Classical Procedures of Showing True Ways (İrşat) and Religious Counseling and Guidance

In this study, firstly the methods of showing true way (irşat) will be determined and then the problems emerging in practice will be analyzed. In the social service areas, each type of service which needs religious counseling requires specialist knowledge separately. To be able to render religious consulting service requires a different professional qualification and hardware. This formation can be provided with co-operation of the religious disciplines with other social disciplines.

* Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, ofsoylev@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: Din, Psikoloji, Dinî Danışma Psikolojisi, Dinî Danışma ve Rehberlik, İrşat,

Key Words: Religion, Psychology, Religious Counseling Psychology, Religious Counseling and Guidance, Showing True Ways (İrşat).

Giriş

İçinde bulunduğumuz üçüncü milenyumun bu ilk yıllarında dünya, her zamankinden çok daha hızlı bir değişim geçirmektedir. Bir taraftan bilim ve teknolojinin hayatımıza getirdiği kolaylıklar ve değişimin olumlu etkileri, diğer taraftan toplumun hemen her kesiminin ruhsal durumunu tehdit eden krizler adeta iç içe yaşanmaktadır. Çeşitli küresel, bölgesel ve kültürel konular hemen her yaştan bireyin hayatını önemli ölçüde etkilemekte, toplumsal yaşamı daha karmaşık ve içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir.¹ Dolayısıyla sosyal hayatın böylesine her geçen gün daha da karmaşıklaşması, bireylerin iç dünyalarının karmaşıklaşmasını da beraberinde getirmektedir.

İnsanlık, bu hızlı gelişme ve değişimler içinde ciddi bunalımlara düşmekte, hayatla hatta dini inanç ve yaşayışla ilgili yeni beklenti ya da arayışlara yönelmektedir.² Din, bu noktada tutarlı bir kimliğin modellerini ve yaşama şeklini tarif etmek suretiyle, bireyde kimlik arayışı ve bütünlük arzularına yönelik önemli katkılarda bulunmaktadır. Hatta dinin en önemli fonksiyonunun, tamamen bütünleşmiş, kararlı ve sağlam bir insan şahsiyeti oluşturmaktan ibaret olduğu da söylenebilir.³

Değerleri, ihtiyaç ve beklentileri sürekli değişen günümüz insanının içine düştüğü ruhsal sıkıntı ve manevi huzursuzluklardan kurtulması; bireysel mutluluğun, toplumsal bütünleşmenin ve evrensel barışın sağlanması, dinin doğru anlatılması ve anlaşılmasıyla yakından ilgilidir.⁴ Ülkemizde toplumu din konusunda aydınlatma görevi kanunlarla Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir.⁵ Türkiye'de din hizmeti sunmakla görevli yegâne kurum

¹ Metin Pişkin, "Türkiye'de Psikolojik Danışma Hizmetlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını", *Türkiye'de Eğitim Bilimleri: Bir Bilanço Denemesi*, (ed.) Muhsin Hesapçıoğlu ve Alpaslan Durmuş, Nobel Yayınevi, Ankara, 2006, s.457.

² Ramazan Buyrukçu, "Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri" *AÜİFD*, C.47, S.2, Ankara, 2006, s. 100.

³ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.110.

⁴ Hayati Hökelekli, "Din Hizmetlerinde Yöntemle İlgili Sorunlar", *Diyanet İtmi Dergi*, C.41, S.3, Ankara, 2005, s.95.

⁵ Bkz. Anayasa'nın 136. Maddesi ile Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 633 sayılı Kanun'un 1. Maddesi: "İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu

olan Diyanet İşleri Başkanlığı, mevcut personeli⁶ ile ülkemizin her köşesinde, doğumdan ölüme kadar tüm vatandaşların beklentilerini karşılayacak şekilde din hizmeti sunma gayreti içindedir.

Bu hizmetin gerçekleştiği en önemli araç, irşattır. İrşat yöntemlere dayanır ve yeniliğe de açıktır. İşte bu çalışmamızda irşat hizmetlerinde yararlanılan usul ve vasıtaları tespit edip, onları uygularken ortaya çıkan sorunları irdeleyeceğiz. Kısmen de olsa bazı çözümler sunmaya çalışıp, yerleşik irşat usullerine dini danışma ve rehberlik uygulamalarının katkısını tartışacağız. Ama bundan önce irşat usul ve yöntemlerinin kısa bir tarihçesinden bahsetmemiz uygun olacaktır.

A. Din Hizmetleri ve Yerleşik İrşat Usulleri

1. Din Hizmetlerine Tarihi Perspektiften Genel Bir Bakış

Din hizmeti ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem (as) ile başlamıştır. Din hizmetinin özünü teşkil eden tevhit inancının tebliği insanlık tarihinin her döneminde mevcut olmuştur. Bu yönüyle din hizmeti sağlam bir kaynağa, kökleri derin ve zengin bir geçmişe ve güçlü bir geleneğe dayanır.

Tarih boyunca din hizmetine büyük önem verilmiştir. Cumhuriyet dönemi Türkiye'sine gelindiğinde, 3 Mart 1924'de din hizmetlerinin düzenli bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla Osmanlı Devletinin idari yapısı içerisinde altı yüz yıllık bir geleneği olan Şeyhülislamlık makamının Türkiye Cumhuriyetindeki temsilini ifade eden⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasıyla din hizmetlerine yeni bir şekil ve statü verilmiştir.

Osmanlı'nın son dönemlerinden 1922 yılına kadar yıllar boyu süren fiili savaş hali memleketin her bakımdan zayıf hale düşmesine neden olmuştur. Savaş sancılarının yaşandığı bu sıkıntılı yıllarda medrese hocası, öğrencisi, cami görevlisi savaşa iştirak ederek birçoğu şehit düşmüştür.⁸ Bu sebeple diğer sahalarda olduğu gibi din hizmetleri alanında da büyük boşluklar doğmuş, hizmetlerin ifasında büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Bir yandan dini hayatın merkezi cami ve mescitlerin fiziki yönden harap olması, diğer yandan

aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur."

⁶ 31.12.2011 tarihi itibarıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın toplam personel sayısı: 98.555'dir. *DİB, 2011 Yılı İstatistikleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s.3.

⁷ Fikret Karaman, "Dini Hizmetlerin Dünü ve Bugünü", *Diyanet Avrupa Aylık Dergi*, S.11, Ankara, 2000, s.26.

⁸ Kamil Kaya, *Sosyolojik Açıdan Türkiye'de Din ve Devlet İşleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı*, Emre Matbaası, İstanbul, 1998, s.112.

buralarda din hizmeti verecek olanların ve onları yetiştirecek müderrislerin cephelerde olması nedeniyle ayakta kalan camilerde dahi minareler müezzinsiz, mihraplar imamsız, minber ve kürsüler hatipsiz kalmıştır. Medreselerin idaresi hakkında TBMM tarafından 8 Mayıs 1921'de hazırlanan *Medâris-i İlmîyye Nizamnamesi*'nin hazırlanış gerekçesinde (esbâb-ı mücibe lâyhası) Anadolu'nun birçok yerinde halka namaz kıldırarak, karşılaştığı dini problemleri çözebilecek hatta cenaze kaldıracak yeterli din görevlisinin bulunmadığı belirtilmektedir.⁹ Nitekim 1925 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinin TBMM'deki müzakereleri sırasında da cami ve mescitlerin o yıllardaki durumları ele alınmış, buraların harabe vaziyetten kurtarılması, görevlilerin kalitesinin yükseltilmesi için görüşler ortaya konmuş, teklifler ileri sürülmüştür.¹⁰ Din hizmetleri bu minval üzere çeşitli imkânsızlık ve zorluklar altında sürdürülmeye çalışılırken bir de 8 Haziran 1931'de çıkarılan 1827 Sayılı Yasa ile camilerin yönetimi, imam, hatip, müezzin, kayyım gibi cami görevlilerinin tayin ve azil yetkisi, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan alınarak o günkü ismiyle Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne verilmiştir. Din hizmetlerinde iki başlılığın ortaya çıktığı bu dönem, 23 Mart 1950'de 5634 Sayılı Kanununun kabul edilmesine kadar 19 yıl boyunca devam etmiştir.

Görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecine girdiği dönemden itibaren çok uzun yıllar din hizmetlerine gerekli dikkat ve itina gösterilmemiştir. Az sayıdaki çoğu kez hasbi ve zor şartlar altında özverili gayretlerle çalışan din hizmetlileri dışında, özellikle köy kasaba gibi küçük yerleşim merkezlerinde din ve irşat hizmeti ya hiç yapılmamış ya da ehil olmayan kimselerin tuluatına terk edilmiştir.¹¹ Özellikle din eğitimi alanında yaşanan sıkıntılar nedeniyle nitelikli din görevlisi de yetiştirilememiştir. Yetersiz bir kültür, eksik bilgi ve yeterli formasyona sahip olmayan kimseler tarafından bilgi ve kültür seviyesi yüksek insanlara din hizmeti yapmak, onları irşat edip ikna etmek mümkün değildir. 1970'li yıllara gelindiğinde dahi köylülerden buğday, arpa gibi hububat veya

⁹ Salih Zeki Zengin, "Kurtuluş Savaşı Döneminde ve Cumhuriyet'in Başlarında Türkiye'de Medreseler ve Din Eğitimi", *AÜİFD*, C.XLIII, S.2, Ankara, 2002, s.278-279.

¹⁰ Mehmet Gökkaya vd., *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı (Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler 1924-1997)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 492-495.

¹¹ Mürsel Şahinbaş, "İrşad Görevi Üstleneceklerde Aranacak Nitelikler", *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (1-5 Kasım 1993)*, C.1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.138.

halktan toplanan küçük nakdi yardımlarla¹² din hizmetlerinin ikbal, itibar ve ulviyeti muhafaza edilmeye çalışılmıştır.

Diğer taraftan din hizmetleri, bu hizmeti yürütenlerle ilgili basının haber ve yorumlarında çoğu kez menfi yaklaşımlara ve yoğun şekilde itibarsızlaştırma çabalarına maruz kalmıştır.¹³ Yazılı basındaki konuyla ilgili yaklaşımlar hakkında son yayınlanan bir araştırmanın sonuçlarına göre “imam” kimliğinde olumsuz özellikleri vurgulayan haber sayısının hala azımsanamayacak derecede olduğu vurgulanmaktadır.¹⁴ Keza 1920’lerden itibaren gerek ilk Türk sinema filmlerinde gerek daha sonraki televizyon dizilerinde din adına yapılan ve söylenen şeyler genellikle kötü, çirkin, aşağılık ve hakir gösterilmiş veya alay konusu edilmiştir. Filmlerde genel olarak din görevlileri gerici, yobaz, çıkarıcı, şehvetine ve midesine düşkün, menfaat elde etmek için her şey yapabilen, cahil, kaba, sert, pis ve çirkin görünümlü insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵ Dahası milli mücadele yıllarını konu alan bazı filmlerde din görevlileri vatan haini ve milli mücadelenin önündeki engel teşkil eden tipler olarak gösterilmiştir.¹⁶ Din görevlilerinin filmlerdeki kötü imajlarının yanı sıra, din hizmetlerini yürütenler arasında ehil olmayan bazı kimselerin de olumsuz tutum ve katkılarıyla, din adamlarının o yıllara kadar toplum önündeki mevcut saygınlığı ve itibarı ortadan kaldırılmak istenmiştir. Böylelikle dine ait olan birçok şeyin artık kullanılamaz olduğu düşüncesi toplumda yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Zira din adamlarının geçmiş dönemde toplumun aydını sayıldığı, sokak, çarşı, cami ve her nerede olursa olsun halk tarafından büyük bir saygı ile karşılandığı, her konuda kendilerine güvenilip itimat edildiği, dini bilgi ve genel kültür düzeylerinin toplumun genel eğitim düzeyinin üzerinde olduğu bilinmektedir.¹⁷ Dolayısıyla irşatta güven ve itibar önemli bir referanstır. Ne var ki, bu prestijli konunun korunamadığı açıktır.

Tarihi süreç içerisinde yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen yine de halkımızın büyük çoğunluğu, din hizmetini yürüten

¹² Mehmet Bulut, “Din Görevlileri Üzerine Bazı Tespitler”, *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik* (Der.) Hayrullah Köken, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.30-31.

¹³ Bulut, a.g.m., s.32-33.

¹⁴ İbrahim Yenen, “Yazılı Basında “Din Adamı” Kimliğinin Temsili”, *Turkish Studies*, S.7/2, Bahar 2012, s.1174.

¹⁵ İbrahim Turan, “Medyadaki Din Adamı İmajı Üzerine Bazı Düşünceler”, *OMUİFD*, S.24-25, Samsun, 2007, s.297.

¹⁶ Ömer Menekşe, “Türk Sinemasında Din ve Din Adamı İmajı”, *II. Uluslararası Dini Yayınlar Kongresi Tebliğ ve Müzakereleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.47-50.

¹⁷ Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s.340.

kimselere karşı iyi niyetini her zaman muhafaza etmiştir. Nitekim TÜSİAD'ın 1990 yılında yapılmış bir araştırmanın sonuçlarını yansıtan “*Türk Toplumunun Değerleri*” adlı raporunda, halkın en fazla güven duyduğu ikinci sıradaki meslek grubunun, din ve din adamları olduğu açıklanmaktadır.¹⁸ Bu güvene layık olmak, halkın din hizmeti konusundaki beklentilerine tatmin edici cevap verebilmek için Diyanet İşleri Başkanlığına büyük görevler düşmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının son zamanlarda tarihinde görülmemiş yoğunlukla, emek ve kaynak ayırarak ülke genelinde düzenlediği şura, kongre, sempozyum, seminer, çalıştay ve hizmet içi eğitim faaliyetleriyle halen görevde olan personelin ve sunulan din hizmetlerinin eksiklerini tespit ve olabildiğince giderme, hizmet kalitesini yükseltme çabalarının müspet sonuçlar vermesi beklenmektedir.

Din hizmetlerinin ideal seviyeye ulaştırılabilmesi için öncelikle hizmet alan ve hizmet verenlerin bu hizmete bakış açılarının değişmesi ve topyekûn bir zihniyet dönüşümüne ihtiyaç vardır. Din hizmetlerine, özellikle irşat vazifesi üstlenmiş kimselere kurum içinden başlayarak layık oldukları statü muhakkak kazandırılmalıdır.

2. Günümüz Din Hizmetlerinde Kullanılan Yerleşik İrşat Usulleri

Diyanet İşleri Başkanlığının kendisine verilen görev doğrultusunda gerek camilerde, gerek cami dışındaki alanlarda topluma götürdüğü dini içerikli hizmetlerin tamamı “din hizmetleri” kapsamında değerlendirilmektedir.¹⁹ Din hizmetlerinin en önemli bölümünü oluşturan irşat faaliyetleri ise çeşitli vasıta, usul ve yöntemler ile yapılmaktadır. Usul ve yöntemlerine geçmeden irşadın anlamı üzerinde durmak yararlı olacaktır. Zira kavramın kapsamındaki genişliğe ve yöntemlerindeki çeşitliliğe rağmen, irşat denilince bir çırpıda akla gelen yöntem birkaç tane ile sınırlı kalmaktadır. Bunun bir sebebi, Müslümanların tarih boyunca belki irşat ve tebliğ vazifesini ihmal etmemişse bile metot ve yöntemleri konusunda çok fazla bir gelişme gösterememiş olmalarıdır.²⁰

¹⁸ Fikret Karaman, “Din Görevlileri ve Hizmette Verimlilik”, *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik* (Der.) Hayrullah Köken, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.43.

¹⁹ Saffet Sancaklı, “Değişen ve Gelişen Sosyal Hayatta Din Hizmetlerini Yürütenlerin Misyonu ve Nitelikleri”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, C.2, DİB Yayınları, Ankara, 2008, s.345.

²⁰ Mustafa Köylü, “Dini İletişim”, *Etkili Din Öğretimi* (ed. Şaban Karaköse), Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu (TİDEF) Yayınları, İstanbul, 2012, s.168.

a. Anlam ve Usulleri Bakımından İrşat

Sözlükte “doğru yolu göstermek”²¹ anlamına gelen irşat, dini bir kavram olarak “maddi veya manevi olarak doğru yola girmek”²² anlamındaki *rüşd* kökünden mastar olup, akli ve kalbi ikna edici söz ve eserlerle gafletten uyarmak, hakkı ve gerçekleri öğretmek, manen aydınlatmak ve doğru yolu göstermek gibi çok zengin ve ihatalı bir anlama sahiptir.²³ Burada sözü edilen yolun maddi manada olması mümkün olmakla birlikte, daha çok akli-manevi alanı ilgilendirdiği kabul edildiğinden, irşat kavramı dini terminolojide *hidayet* ile aynı anlamda kullanılmıştır. Ancak hidayeti gerçekleştirme işi genellikle Allah’a nispet edildiği halde, irşat kula da izafe edilebilmektedir.²⁴ İrşat kavramının Allah’ın kulunun fiilini kendi rızasına uygun şekilde yaratması anlamına gelen *tevfik* kelimesi ile de anlam yakınlığı bulunmaktadır. Fakat irşat, hem mümin hem de kâfire yönelik olduğu halde, tevfik sadece müminler için söz konusudur.²⁵ *Tevfik* ve *hidayetten* başka *davet*, *tebliğ*, *vaaz*, *nasihat*, *inzar*, *tebşir*, *tezkire*,²⁶ *tezkiye*, *tasfiye*, *tezhîb*, *tenbih*, *tafsiye*, *terbiye*, *emr-i bi’l ma’ruf ve nehy-i ani’l münker*, *adab-ı muaşeret*, *halkla ilişkiler ve beşeri münasebetler* gibi kavramlar da irşat manasında kullanılmaktadır.²⁷

İrşat, bir propaganda aracı ve sırf tebliğ olmadığı gibi bir usul veya yöntem de değildir. Zira irşat, çeşitli metotlarla varılan neticeyi ifade etmektedir.²⁸ Şu halde irşat, kişinin kazanılması, gönlünün fethedilmesi veya daha mükemmel bir merhaleye ulaştırılması demektir. Ayrıca herhangi bir kimseye müspet yönde tesir etmek de bir irşattır.²⁹ Bu açıdan bakıldığında irşat bir süreçtir ve muhataplarının iç dinamiklerini harekete geçirerek, günlük hayatlarında pozitif değişikliklere sahip olmalarını amaçlar. İrşatta etkinlik ve verimlilik; amaçların gerçekçi ve isabetli belirlenmesi, belirlenen amaçları gerçekleştirecek yöntem ve tekniklerin uygun seçilmesi ve profesyonel şekilde uygulanarak değişimi sağlayacak

²¹ Asım Efendi, *Kâmus Tecemesi*, I,1142; Mehmet Canbulat, “İrşad”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s.320; Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, “İrşat” maddesi.

²² İsmail Karagöz, “Rüşd”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s.564.

²³ Şahinbaş, a.g.m., s.135.

²⁴ Bekir Topaloğlu, “İrşad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.22, İstanbul, 2001, s.454.

²⁵ Canbulat, a.g.md., s.320.

²⁶ Abdurrahman Çetin, *Hitabet ve İrşad, Din Hizmetlerinde İletişim ve Güzel Konuşma*, Emin Yayınları, Bursa, 2011, s.239.

²⁷ Süleyman Uludağ, *İslam’da İrşad*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1995, s.23.

²⁸ Halim Karakaya, “İrşadda Metod”, *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (1-5 Kasım 1993)*, C.1, DİB Yayınları, Ankara, 1995, s.154.

²⁹ Uludağ, a.g.e., s.23.

psikolojik dinamiklerin harekete geçirilebilmesi ile gerçekleşir. Günümüzde problemlerin tespiti, müdahale yöntemlerinin belirlenmesi ve fırsatların iyi analiz edilebilmesi için irşadın tabiatının iyi anlaşılmasına ihtiyaç vardır. İrşat denilince sadece mekân olarak cami, muhatap olarak cami cemaati, usul ve vasıta olarak vaaz ve hutbe anlaşılmalıdır.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'in irşat metodu incelendiğinde, insanın son derece kompleks ve parçalanmaz bütünlüğü dikkate alınarak, aynı ayet içerisinde bile birden çok metodu aynı anda kullanıldığını görmek mümkündür. Mesela, hem ikna, düşünme, tasvir, teşbih metotlarını hem kıssa, tekrar vb. metotları aynı ayette görmek oldukça yaygın bir durumdur.³⁰ Hz. Peygamber'in de bilgili-bilgisiz, kadın-erkek, genç-yaşlı, sağlıklı-hasta, inanan-inanmayan, dindar-fâsik gibi toplumu oluşturan nice kesimden her grup insana, koşulların gerektirdiği her alanda ve çeşitli usul ve yöntemler ile hitap ettiği bilinmektedir.

Tarihi süreç içerisinde özellikle günümüzde din hizmeti her şeyden önce mabet/cami hizmeti olarak vasıflandırılmış, cami hizmetleri de temel dini hizmetlerden sayılmıştır.³¹ Böylece camiler her zaman din hizmetlerinin merkezini oluşturmuşlardır.

b. Cami İçi Din Hizmetleri ve İrşat Usulleri

Günümüzde din hizmetleri çeşitli zaman ve mekânlarda yerine getirilmektedir. Toplumun din konusunda aydınlatma görevinin en yaygın tarzda yerine getirildiği mekânların başında camiler gelmektedir. İslam'ın başlangıcından günümüze Müslümanların hayatında önemli bir yere sahip olan camiler, toplumun her kesiminden, her yaş ve seviyeden insanları bir araya getiren, onları Allah'a kulluk bilinci ile kaynaştıran, doğru dini bilgilerin kazanılmasını sağlayan, gönül dünyalarına istikamet verilen, hata ve günahlardan vazgeçilmeye ve arınmaya vesile olunan önemli irşat merkezleridir.³²

Cami merkezli din hizmetleri müftü, vaiz, imam-hatip, müezzin-kayyım vb din görevlileri tarafından genellikle vaaz, hutbe ve Kur'an eğitimi gibi yerleşik irşat usulleri ile ifa edilmektedir.

Vaaz: Diğer yerleşik irşat usulleri gibi çok eski geçmişi olan en önemli irşat usullerinden biridir. Vaaz, daha ziyade camilerde veya

³⁰ Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004, s.125.

³¹ İ. Lütfi Çakan, *Dini Hitabet, Çeşitleri, İlkeleri, Örnekleri*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1998, s.26.

³² Hüseyin Yılmaz, "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.5, S.14, İstanbul, 2007, s.107.

toplula ibadet yapılan yerlerde cemaati dini yönden aydınlatmak amacıyla, ibadet öncesinde ve sonrasında kürsüden yapılan dini öğüt ve nasihatlere denir.³³ İşlevi itibarı ile çok yönlü bir irşat faaliyeti olan vaaz, bir yönüyle nasihat ve tavsiye, bir yönüyle tebliğ ve davet, bir yönüyle ikaz ve uyarı, bir yönüyle telkin ve rehberliği ifade etmektedir.

Vaazın amacı, halkı din konusunda doğru bilgilerle aydınlatmak ve böylece maddi ve manevi yönden huzurlu bir toplum oluşturmaktır. Bu amaca yönelik olarak vaaz yoluyla toplumu irşat etme geleneği Hz. Peygamber (sav) ile başlamıştır. Gerek Kur'an ve gerekse hadislerde vaaz etme teşvik edilmektedir.³⁴

Toplumunu dini ve ahlaki yönden bilgilendirme ve aydınlatmanın en eski ve etkin yollarından biri olan vaaz, insanların hayra yönelmesi, kötülüklerden uzaklaşması, İslam kültürünün öğrenilip özümsemesi, İslam ahlakının yaşanan değerlere dönüşmesi, hayatın yorumlanmasında bireylere büyük kolaylıklar sağlaması gibi pek çok bakımdan önemli bir etkinliktir. Ancak günümüzde bilgi ve iletişim kaynaklarının çeşitlenmesi, camilerin ibadet dışındaki fonksiyonlarının giderek azalması vb nedenlerle vaazların etkinliğinde hissedilir bir gerilemenin olduğu da bir gerçektir.³⁵ O halde vaazların etkinliğinden daha fazla yararlanabilmek için günümüz şartları dikkate alınarak yeni anlayış ve projelerin geliştirilmesi gerekir.

Hutbe: Cuma ve (dini) bayram günlerinde hatibin minbere çıkarak, cemaate yaptığı dini konuşmadır.³⁶ Hutbe de vaaz gibi en eski ve önemli irşat usullerinden biridir. Cuma ve bayram namazlarını diğer namazlardan farklı bir konuma sahip kılan en esaslı unsur, hutbedir.³⁷ Bu özelliğiyle hutbeler, tarih boyunca toplumun aydınlatılması ve yönlendirilmesinde önemli bir fonksiyona sahip olmuştur. Günümüzde de hutbe irşadın en önemli vasıtalarından biridir. Çünkü cuma namazı kılan azımsanamayacak bir nüfus ibadetin bir parçası olan hutbeyi dinlemektedir. Oysa ki; vaaz, sohbet, kandil vb özel programlara iştirak etme halkın isteğine bırakılmış bir husus olduğundan, katılım hutbeye göre daha az

³³ M. Faruk Bayraktar, *Türkiye’de Vaizlik (Tarihçesi ve Problemleri)*, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 1997, s.18.

³⁴ Al-i İmran, 3/138; Nisa, 4/58; A’raf, 7/164; Nahl, 16/125; Lokman, 31/13; Sebe, 34/46; Zariyat, 51/55; Müslim, İman, 95.

³⁵ Hüseyin Yılmaz, “Vaazın Etkinliğinde Dil ve Üslubun Önemi” *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu (17-18 Aralık 2011)*, DİB Yayınları, Ankara, 2013, s.101.

³⁶ Çetin, a.g.e, s.111., Çakan, a.g.e., s.27.

³⁷ Ahmet Önkal, “İrşad Vasıtası Olarak Hutbe”, *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (1-5 Kasım 1993)*, C.1, DİB Yayınları, Ankara, 1995, s.145.

olmaktadır. Hutbe dinleyenlerin önemli bir bölümünün de cumadan cumaya camiye gelmekte oldukları dikkate alındığında hutbe, günümüzde irşat açısından iyi değerlendirilmesi gereken büyük bir imkan ve önemli bir vasıtaadır.

Kur'an Eğitimi: Cami Dersleri, Yaz Kursları, İhtiyaç Odaklı Kur'an Öğretim Programları gibi zaman zaman yapılan mevzuat düzenlemeleriyle güncellense de, cami ve kurslarda Kur'an-ı Kerim okumayı öğretme ve ezberletme yöntemi, oldukça eskiye dayanan bir irşat usulüdür. Bugün de Kur'an kursu hizmetlerinden faydalanma imkânı bulamayan ama buna mukabil Kur'an-ı Kerim, meali ve gerekli dini bilgileri öğrenmek isteyen bireylerin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere, talep olunan camilerde söz konusu eğitimler yapılmaktadır.

Cami içi yaygın irşat usul ve vasıtalarına yukarıda sayılanlardan başka, namazlardan önce ya da sonra gerçekleştirilen Kur'an-ı Kerim tilaveti, tesbihat, dua, bayram ve kandil özel programları, mukabele, mevlit gibi cemaatin huzur ve huşu içerisinde manevi haz duyarak ibadetlerini yerine getirmelerine yönelik diğer cami içi faaliyetler de eklenebilir.

c. Cami Dışı Din Hizmetleri ve İrşat Usulleri

Cami dışı din hizmetleri de Diyanet İşleri Başkanlığının asli ve en önemli görevleri arasında yer almaktadır.

Dini Konferans ve Panel: Diyanet İşleri Başkanlığı özellikle vaaz ve hutbe gibi klasik irşat usulleriyle cami içinde yürüttüğü din hizmetlerini, cami dışında sempozyum, seminer, panel ve konferanslar yoluyla sürdürmektedir. Bu tür organizasyonlar vaaz ve hutbeler kadar yaygınlık arz etmemekle birlikte, cami dışı din hizmetlerinin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir.

Dini Soruların Cevaplandırılması: Vatandaşlar, anlayamadığı ya da tereddüt ettiği konuları gerek yüz yüze, gerek telefon ve internet aracılığıyla ya da yazılı olarak başkanlığa veya müftülüklerimize yönelttiğinde sorularına cevap alabilmektedirler. Bu amaca yönelik Başkanlık ve Müftülüklerin internet sitelerinde "Dini Sorular" sayfası ve "Alo Fetva Hattı 190" hizmet vermektedir.

Diğer Din Hizmeti Alanları ve İrşat Usulleri: Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan süreli, basılı, sesli ve görüntülü dini yayınlar, radyo ve televizyonlarda dini ve ahlaki muhtevalı konuşmalar, Kutlu Doğum Haftası ve Camiler Haftası münasebetiyle yapılan etkinlikler, Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevlerinde mahkûm ve tutuklulara yönelik vaaz ve irşat hizmetleri, hastanelerde yatarak tedavi gören vatandaşlara yönelik bir dönem devam eden din ve moral hizmetleri, huzurevleri, sığınma evleri, yetiştirme yurtları gibi sosyal hizmet kurumlarında yapılan etkinlikler ile müftülük

bünyelerinde oluşturulan aile irşat ve rehberlik büroları ve gerçekleştirdiği faaliyetler günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığının daha yaygın ve verimli bir düzeye getirme gayreti içinde olduğu din hizmeti alanlarında yararlandığı irşat usul ve vasıtalarıdır. Ayrıca, her yıl hac ve umre ziyaretleri çerçevesinde yapılan dini rehberlik ve irşat hizmetleri de bunlar arasında önemli bir yer tutmaktadır.

B. İrşat Usul ve Yöntemleri ile İlgili Sorunlar

İrşat kendine özgü alanda, özel bir etkileşim ve iletişim yoluyla gerçekleşmektedir. İrşadın başarısı da tamamen iletişimin ne kadar güçlü kurulduğu ve ne kadar etkin şekilde sürdürülebildiğine bağlıdır. Bu zaviyeden bakıldığında din hizmetlerinde verimli ve etkili irşat, iki türlü bilgiyi zorunlu kılmaktadır. Bunlardan biri, dini esas ve öğretilerin bilgisi, diğeri ise bu bilgilerin kendisine ulaştırıldığı insan ya da hedef kitlenin bilgisidir. Yöntemle ilgili düzenleme ve belirlemeler bu iki değişken arasındaki ilişkinin tasarlanma biçimine ve ulaşılmak istenen hedeflerin durumuna göre³⁸ belirli bir strateji ile ortaya çıkmaktadır. İletişim etkinliğini büyük ölçüde belirleyecek olan faktörler de çoğunlukla strateji ile ilgilidir.³⁹ İrşat stratejisini, tek yönlü, iki ve çok yönlü gibi iletişim modelleri; kaynak, mesaj, kanal, alıcı, engeller, ortam ve geribildirim gibi iletişim özelliklerinden oluşan unsurlar meydana getirir.

Günümüz din hizmetlerindeki problemlerin başında irşat stratejilerini geliştirip zenginleştirememek, irşat programlarının kalitesini arttıramamak gelmektedir. Bu nedenle yapılan vaazlar ve okunan hutbeler gerçekten de muhataplarına etkili şekilde ulaşamamakta, adeta boşluğa yapılmaktadır.⁴⁰ Bunun önemli bir nedeni, hizmetin muhatabı olan kişi ya da toplumun özelliklerinin bilinmemesi veya dikkate alınmamasıdır. Verimli ve etkin bir din hizmeti için dinin muhtevasını iyi bilmek her zaman yeterli olmaz, hedef kitle tahlilinin de iyi şekilde yapılması gerekir.

1. İrşat Usul ve Yöntemleri Bağlamında Hedef Kitle

İnsan, akıl ve duygu yönü olan bir varlıktır. İnsanların bir kısmında aklın bir kısmında duyguların hâkim olduğu ya da çeşitli durumlar karşısında bazen aklın bazen duyguların insanda hâkim olduğu hep müşahede edilmektedir. Hislerin galip olduğu kişiler genellikle mübalağa dolu tantanalı ifadeler, süslü tasvirler ve hayali anlatım tarzından hoşlanırken; akli ön planda tutanlar için bu tarz,

³⁸ Hökelekli, "Din Hizmetlerinde Yöntemle İlgili Sorunlar", s.95.

³⁹ Mustafa Köylü, *Psiko-Sosyal Açından Dini İletişim*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006, s.120.

⁴⁰ Mehmet Görmez, *Uzman ve Başvaizler Çalıştayı Protokol Konuşması*, Büyük Anadolu Otel, Ankara, 09.12.2012.

adeta soğuk duş etkisi yapmaktadır. Çünkü onlar ilmi, mantıki⁴¹ ve gerçekçi yorumlarla ikna olmak istemektedirler. Konuyu geçmiş ile günümüz insanları arasında kıyaslamak söz konusu olduğunda karşımıza ciddi farklar çıkmaktadır.

İlk olarak, geçmiş zamanlarda toplumda hissiyatın hâkim olduğunu söylemek mümkündür.⁴² Dünün insanı, dini eğitimden ve bugün ulaşılan pek çok teknik ve imkândan uzak kaldığı için dini her yönüyle anlama şansına erişememiştir. Bu sebeple az bilgili bir hatibin, plansız, ölçsüz konuşması bile cemaatin dini duygularını kolayca harekete geçirebilmekteydi. Yiğit Müslümanların kahramanlıklarını anlatmak ve cengâverliklerinden bahsetmek geniş halk kitleleri üzerinde büyük tesir uyandırmakta, hatta bu tür hatipler büyük ilgi görmekteydi.⁴³

Günümüz toplumundaki insanların bilgi ve kültür seviyesi ise sürekli artmaktadır. Özellikle büyük kentlerde çok hızlı bir değişim görülmektedir. Yüksek öğrenim görmüş, dünyadaki gelişmeleri yakından izleyen, farklı kültür ve hayat tarzları arasında karşılaştırmalar yapabilen, sorgulayıcı, araştırmacı ve akli yaklaşımlarla olaylara bakan bir muhatap kitlesi oluşmuştur.⁴⁴ Çok yönlülük arz eden günümüz toplumunun psiko-sosyal dinamikleri ve sosyo-kültürel değişimleri dikkate alınmadan, artık eksik bilgi ve klasik yöntemlerle toplumu yeterince aydınlatma ve irşat etme şansı gözükmemektedir.

Eski dönemin diğer bir özelliği, anne-babaya, büyüklere, bağlılık ve teslimiyet anlayışlarıdır. İnsanlar uzun asırlar boyu müstakil şahsiyetler olarak yaşamaktan ziyade bir aile ya da grubun parçası ve bağlı olan fertler olarak yaşamışlardır. Toplumu oluşturan fertlerin bir aile, kabile veya guruba mensubiyetten dolayı şahsiyet ve değer kazanması onları taklitçi yapmıştır. O dönemde büyükler, önderler, hocalar taklit edilir, geleneklere itirazsız uyulurdu. Dolayısı ile din hizmeti sunanların ikaz ve irşatları yeterli olup ayrıca akli, mantıki açıklamalara ve ikna edici delillere gerek duyulmazdı.⁴⁵ Artık geçmişteki *cemaat dindarlığının* yerini kısmen *bireysel dindarlık* almış görünmektedir. Çünkü toplumsal ilişki ve

⁴¹ Mantığın İslami disiplinlerdeki kullanımına bir örnek olarak bk: Aytakin Özel, "Mantığı Geleneksel Kelama Uygulamak; Şehristâni'nin Kitâbü'l-Musâraati'l Felâsife Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009/1, c. 8, sayı:15, ss. 103-117.

⁴² İbrahim Canan, "Vaizliğin Dünü Bugünü ve Yarını", *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (1-5 Kasım 1993)*, C.1, DİB Yayınları, Ankara, 1995, s.324.

⁴³ Celal Yıldırım, "İrşad ve İrşadda Metod", *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (1-5 Kasım 1993)*, C.1, DİB Yayınları, Ankara, 1995, s.340.

⁴⁴ Hayati Hökekleli, *İslam Psikolojisi Yazıları*, Dem Yayınları, İstanbul, 2009, s.263.

⁴⁵ Canan, *a.g.m.*, s.326.

bağlar, artık bir bireyin kimliğini kurgulaması için gerekli güvenilir dayanak noktası oluşturamamaktadır. Günümüzdeki sosyo-kültürel sistem, insanların kendilerini ve dünyayı anlamlandırmalarında yetersiz kalmaktadır.⁴⁶ Benimsenen modern yaşam tarzı, “bireyselliği” ve “dünyevileşmeyi” egemen konuma getirmiştir. Modernleşmenin, dini hayatın bazı şekillerini geriletmediği, dindarlığın farklı şekillerine yol açtığı doğrudur. Ancak modern kültürün imkânlarıyla dinin anlatılması ve anlaşılmasına yönelik eşsiz fırsatlar sunduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Etkili iletişim teknikleri başta olmak üzere bu fırsatlardan yeterince istifade edilebildiğini söylemek güçtür.

Geçmişte yaşamış insanla günümüzde yaşayan insanı bir birinden farklı kılan başka bir husus, eskilerin sınırlı iletişim ve bilgi kaynakları karşısında tatmin edici bir imana kavuşabilmeleridir. Çünkü eskiden din, düşüncelerin merkezinde bir yer işgal ediyor, davranışların esas sâikini teşkil ediyordu. Her şey rengini dini hislerden alıyor, ona göre kıymetlendiriliyordu. Dini teamüllere aykırı hareket edenlerden o gün hoşlanılmazken, bugün artık din kolektif bir mesele olmaktan çıkmış, tamamen ferdilemiştir.⁴⁷

Yükselen eğitim ve kültür seviyesi, çağımızın ulaşım ve iletişimde sınır tanımayan hızına rağmen dini hakikatlere iman ve teslimiyette zorlanılmaktadır. Eskiden bilgi eksikliğini insan giderince hatalarını kolayca terk edebilirken, şimdi her şeyi bildiği ya da bulabileceğine inandığı için irşat edilmesi gerçekten çok zordur. Diğer bir ifadeyle, geçmişteki insanlar din ile alakalı olarak *nasıl uyarım* derdine düşmüşken, bugün *nasıl seçerim* eğilimi giderek yaygınlık kazanmaktadır. Bu durum “*dinin yaşanması mı tüketilmesi mi*” sorusunu gündeme getirmektedir. Burada cevap verilmesi gereken bir soru karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar neden dinin bireysel manevi formlarını yaşamaya daha fazla ilgi göstermektedir? Şüphesiz, bireyselleşmenin artması bu eğilimin en temel sebeplerinden biridir. İnsanlar artık giderek din adamlarının ve çeşitli dini grupların kendilerine sundukları farklı görüşler içerisinden seçme ve kendi bireysel yorum ve tecrübelerini dâhil etme eğilimindedirler.⁴⁸

Hedef kitlenin değişen bu halleri göz önünde bulundurularak irşat usul, vasıta ve yöntemlerinde, irşadın maksadına uygun değişikliklerin yapılmasında zaruret bulunmaktadır. Zamana ve muhataplara göre değişiklik göstermesi gerekli olan dinin kendisi,

⁴⁶ Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul, 2009, s.74.

⁴⁷ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 1997, s.85.

⁴⁸ Ali Köse, Ali Ayten, *Din Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.127.

aslı ve esası değil; onun yorumu, anlatılma ve anlaşılma yöntemleridir.

Kısaca, yaşadığımız zaman ve günün insanı, elimizdeki mev'ize kitaplarının yazıldığı devirlerdekinden çok farklıdır. İçinde bulunduğumuz çağın gerçekleri, artık eskide kalan yöntemlerle cemaate veya kitlelere hitap etmenin fazla bir yarar sağlamadığını göstermektedir. Çünkü günün insanı, dünyada olup bitenlerden gününbirlik haber almakta ve canlı görüntülerini izleyebilmektedir. Dünya adeta, insanın karşısında küçülmüş, önüne konan bir tablo haline gelmiştir.

2. İrşat Usul ve Yöntemleri Bağlamında Beklentiler

Din hizmetlerinden ve görevlilerinden beklentisi olan gruplar üzerine yeterli araştırmalar bulunmamaktadır.⁴⁹ Fakat günümüzde İçişleri, Dışişleri, Milli Eğitim, Adalet, Sağlık, Kültür ve Turizm, Aile ve Sosyal Politikalar gibi bakanlıklara bağlı pek çok resmi kurum, özel sektöre bağlı teşekküller ve sosyo-kültürel alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve nihayet yerel kamuoyunun din görevlilerinden ve din hizmetlerinden beklentileri her geçen gün artmaktadır. Hizmet verimliliği açısından toplumun beklentilerinin doğru tahlil edilmesi büyük önem arz etmektedir. Zira toplum, beklentilerini karşılamayan kurumları zaman içinde ortadan kaldırmış, tarihin dışına itmiştir.⁵⁰

Din hizmetleri açısından, dinin evrensel hikmeti ile toplumu aydınlatırken, dönemin hâkim şartları ve beklentilerini dikkate alarak en uygun irşat yöntemlerini oluşturmak ve kullanmak bu hizmete talip olanlara düşmektedir. Dinin arzu edilen ve etkili sunumu için din eğitimi, din psikolojisi, din sosyolojisi, dinler tarihi, sosyal psikoloji, antropoloji gibi insan ve toplum bilimlerine de, dini ilimler kadar vakıf olmak kaçınılmaz hal almıştır. Çünkü yaşadığımız dünyada, din hizmetlerini statik bakış açısıyla ele alıp, toplumsal ve kültürel gerçeklerden bağımsız, tek biçimli ve aynı tarzda sürüp giden irşat yöntemleriyle sürdürme imkânı artık kalmamıştır.⁵¹

Evden camiye, camiden eve giden ve cami dışındaki herhangi bir sosyo-kültürel alanda bulunmak istemeyen din görevlisi, ideal din görevlisi modelini oluşturmamaktadır. Kaldı ki; camilerde dahi hazır hutbe ve merkezi sistem ezan ve vaaz yöntemleriyle

⁴⁹ Ahmet Çekin, "Mesleki ve Sosyal Boyutlarıyla Yurtdışı Din Görevliliği", *Diyanet İlmî Dergi*, C.41, S.3, Ankara, 2005, s.20.

⁵⁰ Mehmet Görmez, *Aile Bürolarında Görevli Personele Yönelik Eğitim Semineri Protokol Konuşması*, Büyük Anadolu Otel, Ankara, 04.07.2012

⁵¹ Hayati Hökekleli, "Günümüzde İletişim Teknikleri ve Dini İletişim", *Diyanet İlmî Dergi*, C.42, S.1, Ankara, 2006, s.46.

gerçekleştirilen din hizmetleri, her geçen gün beklentileri karşılamaktan biraz daha uzaklaşmaktadır. Kürsü, minber ve mihrapların bir an önce nitelikli, verimli, bereketli hizmetlerle doldurulması aslında her Müslüman'ın beklentisidir. Toplum yine benzer şekilde, doğum, sünnet, nişan, düğün, askere ve hacca uğurlama, hastalık, cenaze gibi sosyal hayatın bütünlüğü içinde din görevlisini yanında görmek, onun manevi desteği ve duasını almak istemektedir.⁵² Evini, işyerini ziyaret etmesini ayrı bir şeref ve bereket vesilesi saymaktadır. Bu nedenle din görevlilerinin, hizmetlerini sadece camilerde değil, aynı zamanda radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları, dini-ilmi-kültürel etkinliklerin yapıldığı salon vb sosyal ve kültürel hayatın her alanında, dini ölçüler içindeki hissiyat ve beklentilerinin profesyonel irşat ve iletişim teknikleri ile tatminine yönelik özverili gayretlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Resmi, özel ve sivil toplum kuruluşlarının sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik yönlü hizmetlerinde etkin rol üstlenmeleri beklenilmektedir.

Toplumdaki beklentiler karşısında hâlihazırda, resmi görev tanımı⁵³ içine giren din hizmetleri genel olarak, ezan okumak, namaz kıldırarak, hutbe okumak, vaaz etmek, dini soruları cevaplamak ve Kur'an kursları düzenlemek, belediyelerin cenaze hizmetlerinin olmadığı yerlerde İslam geleneklerine göre cenaze hizmetlerini görmek ve görev verilirse hac ve umre organizasyonlarında dini rehberlik etmek şeklinde anlaşılmaktadır. Görev ve Çalışma Yönergesinde belirtilen bu hizmetler, asli din hizmetlerinden kabul edilip; müezzin, imam, Kur'an kursu öğreticisi, vaiz ve müftüler tarafından genellikle cami ve mescitlerde hemen hemen eksiksiz ve usulüne uygun şekilde yerine getirilmektedir. Zira bu hizmetlerde gevşeklik, ihmal ve aksaklık yaşanması disiplin işlemlerinin başlatılma gerekçesini teşkil etmektedir.

Yukarıda zikredilen resmi görevlerden başka sosyo-kültürel alanlarda din görevlilerinden beklenen din hizmetleri vardır ki onlar, çok fazla resmi yaptırıma bağlanmayan, din görevlisinin isteği ve fedakarlığına bağlı olarak yerine getirebildiği, asli din hizmetlerinden sayılmayan görevlerdir. Bu hizmetlerde gösterilecek başarı din görevlisine sadece, çevresinde sevilmesi, kabul ve itibar görmesi, eksik ya da yetersiz yönlerinin kapatılması ve huzur ortamında görev yapması gibi avantajlar sağlamaktadır. Söz konusu beklentilere karşılık verilmemesi ya da ihmalkâr davranılması ise sonucunda bir şey çıkmasa bile idari soruşturmalara maruz kalması, gizli ve açık

⁵² Ahmet Onay, "Cami Eksenli Din Hizmetleri", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, C.1, DİB Yayınları, Ankara, 2008, s.266.

⁵³ Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, Vaiz, Cezaevi Vaizi, Kur'an Kursu Öğreticisi, İmam-Hatip ve Müezzin-Kayımların görevlerini düzenleyen 95, 96, 106, 107 ve 108. Maddeleri.

tenkitlere uğraması, resmi kurum ve cemaat ilişkilerin soğuması, bozulması hatta kopması nedeniyle huzurlu bir ortamda görev yapma imkânının kalmaması sonuçlarını doğurmaktadır.

Genellikle resmi yaptırım olmayan toplum tarafından beklenen bu tür din hizmetlerine, cemaatin problemleri hakkında onlarla konuşmak, karşı karşıya oldukları sosyal ve psikolojik rahatsızlıkları hakkında bilgi ve imkânları ölçüsünde onlara danışmanlık yapmak, beklenmedik felaket ve sıkıntılarla karşılaşanları teselli etmek, aile içi, komşular arası anlaşmazlıklarda talep edilmesi durumunda arabuluculuk yapmak, sınav stresi, işsizlik vb. problemlerle baş edemeyenlere cesaret ve umut vermek, hastanelerde yatan hastalar ve evlerde bakılan hasta, yaşlı, engelli ve bakıma muhtaç kimseleri düzenli olarak ziyaret etmek, onlara dini ve moral yardımlarda bulunmak, ayrıca dini nikâh kıymak, mevlit okumak gibi faaliyetlerle doğum, evlenme ve ölüm olaylarında cemaatinin yanında olmak, yöresel ve dini maksatlı hayır, anma, kutlama vb. programlar, konferans, çeşitli müsabakalar, gezi, kermes, kampanya ve benzeri dini, sosyal ve kültürel ağırlıklı faaliyetler örnek olarak verilebilir.

3. İrşat Usul ve Yöntemleri Bağlamında Sorunlar

İrşat usul ve yöntemlerinin yeterince geliştirilip güncelleştirilememesi, din hizmetlerinde beklentileri karşılayacak tatmin edici sonuçlar elde edilememesine sebep olmaktadır. Şüphesiz Müslüman olmanın gerektirdiği şartlar baştan beri hep aynıdır. Temel inanç esasları, ibadet şekilleri ve ahlak ilkeleri değişmemiştir. Buna karşılık dinin mesajını etkili şekilde insanlara ulaştırmanın imkân ve yöntemleri koşullara bağlı olarak sürekli değişmekte, gelişip yenilenmektedir.⁵⁴

Kur'an-ı Kerim, İslam'ın irşat ve tebliğini emretmekle kalmamış, aynı zamanda bunun yol ve yöntemlerini de göstermiştir. Ne var ki Müslümanlar, tarih boyunca irşat metot ve yöntemleri konusunda çok fazla bir gelişme gösterememişlerdir.⁵⁵ Geçmişten geleceğe uzanan bir perspektifle bakılınca günümüz din hizmetlerinde de çok başarılı olunduğunu söylemek oldukça zordur. Konuyla ilgili yapılan sınırlı sayıda araştırma,⁵⁶ bu konudaki yeterliliklerin istenilen düzeyde olmadığını göstermektedir.⁵⁷

⁵⁴ Hökelekli, "Din Hizmetlerinde Yöntemle İlgili Sorunlar", s.94.

⁵⁵ Köylü, *a.g.m.*, s.168.

⁵⁶ Konuyla ilgili yapılan araştırmaların bazıları şunlardır: Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, TDV Yayınları, Ankara, 1995; Fahri Kayadibi, *Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Din Görevlileri*, DİB Yayınları, Ankara, 2000; Şükrü Keyifli, *Urfa ve Yöresinde Yaygın Din Eğitimi İmamların Mesleki İmkânları ve Problemleriyle İlgili Alan Araştırması*, Doktora Tezi,

Tarihi gelişim içinde cami eksenli gerçekleştirilen din hizmetleri, camilerin mimarisi ve çevresel düzenlemesiyle olduğu kadar, müstemilatlarında bulunan medrese, şifahane, kütüphane, yurt, aşevi ve hamamları ile birlikte insanlığa aydın ufuklar açıyor, beklentileri karşılayabiliyordu.⁵⁸ Günümüzde de din hizmetlerini cami, minber ve vaaz kürsüsü ile sınırlamak ya da cami dışındaki hizmetleri önemsememek doğru değildir. Zira cami dışındaki alanlar ve camiye gelemeyenler de bu hizmetin ihmal edilmemesi gereken muhataplarıdır.

Sağlıklı toplumlarda olması gerektiği gibi günümüzde şiddetin önlenmesi, aile problemleri ve sosyal huzursuzluklara rehberlik edilmesi, suç, zararlı alışkanlıklar ve istismara karşı bireysel ve toplumsal duyarlılık ve farkındalık oluşturulması ve bu yönde kurumlar tarafından geliştirilen projelerde etkili olunması, yetim, hasta, yaşlı, engelli gibi bakıma ve korunmaya muhtaç kimselere yönelik manevi rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinde bulunulması, çocuklar, gençler, kadınlar, çalışanlar, emekliler gibi çeşitli toplum kesimlerine ihtiyaç duydukları manevi desteğin, dini usul, vasıta ve yöntemlerle sağlanması, sokakta yaşayan, fakir, muhtaç ve çaresizlere rahmet ve şefkat elinin uzatılarak dini sosyal yardım desteği sağlanması, bireylerin dini görünüşlü kişisel ve sosyo-psikolojik problemlerine manevi yardım ve destek sağlanması gibi uzmanlık gerektiren pek çok sahada kamuoyu, din görevlilerinden bireysel, kurumsal destek beklemektedir. Talep edilen destek bazen proje ortaklığı ya da uygulayıcılığı şekillerinde de gerçekleşmektedir.

Bu durum din görevlilerinin (müftü, vaiz, imam, müezzin vb) öğretici sıfatları ile arkadaş, sırdaş, uzlaştırmacı, danışman, rehber,

Ankara Ü. SBE, Ankara, 1997; Hayati Tetik, *Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlilerinin Yeri ve Fonksiyonları*, Doktora Tezi, Marmara Ü. SBE, İstanbul, 1997; Nevzat Yaşar Aşkoğlu, "Din Görevlisi yetiştirme Sorununa Öğretim Programları Açısından Yeni Bir Yaklaşım" *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu*, Kayseri, 2003, ss. 91-102; Mustafa Öcal, "Dünden Bugüne Din Görevlileri ve Mesleki Yeterlikleri" *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu*, Kayseri, 2003, ss. 45-49; Mustafa Köylü, "Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri" *OMÜİFD*, S.5, Samsun, 1991, ss. 181-212; *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, DİB Yayınları, Ankara, 1991; Şuayp Özdemir, "Göreve Yeni Başlayan Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri" *Hikmet Yurdu Düşünce - Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C.5, S.10, 2012; Ahmet Emin Seyhan, "Din Hizmetlerinde Verimlilik ve Kalite Açısından Hizmet İçi Eğitimin Rolü ve Önemi" *SDÜSBED*, S.14, Isparta, 2011, ss. 231-248; *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, DİB Yayınları, Ankara, 2008.

⁵⁷ Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun, 1998, s.206.

⁵⁸ Fahri Kayadibi, *Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.49.

yardımcı, temsilci, konuşmacı, eğitimci, organizatör⁵⁹ gibi rol ve misyonlarında, alanlarının uzmanları olan doktor, psikolog, sosyolog, antropolog ve pedagog gibi uzmanlarla iç içe uyumlu bir birliktelik içinde çalışmasını gerektirmektedir. Ancak yakın zamana kadar din hizmetlerinin genellikle cami duvarlarına hapsolması, kullanılan irşat yöntemlerinin de cami içi hizmetlere uygun tekniklerle sınırlı kalmış olması, bu alanda önemli ve büyük bir boşluğu ortaya çıkarmaktadır. Gerek önem atfedilmediği, gerek koşulların ancak cami hizmetlerini belirli bir seviyeye kadar karşılayabilme imkânı verdiği için, önemli ve öncelikli din hizmeti tanım ve anlayışına söz konusu hizmetler giremediğinden, bu anlamda beklentileri karşılayabilecek her türlü bilimsel, düşünsel, sanatsal ve teknolojik imkân ve etkinlik marifetiyle her sahada halkı irşat edecek din görevlisi yetiştirme ve yeni irşat yöntemleri geliştirme imkânı olmamıştır. Nitelikli din görevlisi yetiştirme sorunu hala devam etmektedir.⁶⁰ Bugün şu kadar sayıdaki İmam Hatip Lisesi ve İlahiyat Fakültesine rağmen kürsü ve mihrap görevlerinde bile nitelikli din görevlisi yetiştirme sorunu çözülebilmüş değildir.⁶¹

Zira zaman zaman radyo ve televizyonlarda, panel ve konferanslarda, sevinçli ya da kederli olaylara ilişkin düzenlenen ziyaret ve merasimlerde, hastane, hapisane, huzurevi, sığınma evi, sosyal hizmet kurumları, fabrika, yurt ve pansiyon gibi toplumsal kurum ve organizasyonlar içerisinde irşat görevi ifa edilirken de cami cemaatine yönelik Kur'an okuma ve vaaz etme gibi yöntemlerinin dışına çıkılmadığı görülmektedir. Nitekim bir dönem hastanelerde uygulanan din hizmeti, hizmetin psikolojik danışma yönü dikkate alınmadan, klasik din hizmeti tanımı içinde hastalara Kur'an okuma, vaaz ve irşat hizmeti olarak değerlendirildiğinden tenkitler almış, tepkiler oluşmuş⁶² ve uygulamadan kalkmıştır.

Diğer taraftan cami dışı alanlarda beklentileri karşılamaya yönelik gönüllü ve başarılı sayılabilecek irşat faaliyetlerinde bulunmak her zaman saygı ve takdir ile karşılanmamaktadır. Kimi kurum yöneticisi, meslektaş ve toplumun bazı kesimlerinden "*Cami halloldu da, orası mı eksik kaldı?*", "*Sana ne, sen psikolog musun, doktora gitsin?*", "*Görevden kaytarmak için yapıyor*", "*Senin maaşını onlar mı veriyor?*", "*Bizim vazifemiz değil*", "*İhtiyacı olan camiye buyursun, orda hizmet veriliyor.*" vb tarzda olumlu olmayan eleştirel yaklaşımlarla karşılaşılabilir. Eleştirel yaklaşımın haklı

⁵⁹ Çekin, a.g.m., s.32-34.

⁶⁰ Bkz. Ramazan Buyrukçu, "Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri" *AÜİFD.*, C.47, S.2, Ankara, 2006, ss. 99-126.

⁶¹ Bulut, a.g.m., s.35.

⁶² Nesrin Şahin-Yeşim Yasak, "İmamoterapi: Bilimsel bir Değerlendirme", *Türk Psikoloji Bülteni*, C.2, S.4, 1996, s.50-52.

görünen gerekçelerine bakıldığında, daha çok cami içi hizmet tanımlarıyla düzenlenen cami görevlilerine ait kadrolara, cami dışı din hizmetlerinin gerektirdiği kadroların tahsisi ile din hizmetlerini çeşitlendirme ve güçlendirme zarureti ortaya çıkmaktadır.

Cami dışı alanlarda ihtiyaç duyulan din hizmetlerini verimli şekilde sağlama problemleri yanına cami içi irşat usul ve yöntemlerinde de çeşitli sorunlar vardır. Bunlardan biri de, irşat usulünde konu merkezli ve genel bir hitap tarzının benimsenmiş olmasıdır. Hâlbuki farklı dinleyici kitlesinin her biri için farklı irşat usul ve yöntemi uygulamak gerekmektedir. Din insanlara hayattan kopuk kuru bilgi ve kurallar bütünü olarak takdim edildiğinde, onlar için fazla bir mana ifade etmez. Muhatabın hayatında fazla anlam ve mutluluk vesilesi olmayan yöntemler yerine, dönemin özellikleri ve muhatabın ihtiyaçları dikkate alınarak pratik ihtiyaçlarına ve beklentilerine cevap oluşturan usuller üzerinde durmak gerekir. Bir yandan dinî izah ve açıklamaları zenginleştirirken diğer yandan da din hizmetlerini etkili kılacak irşat usul ve yöntemlerinin araştırılmasına ihtiyaç vardır. Çünkü gelişmişlik seviyesinin gerisinde kalan, eksik bilgi ve anlayışlarını güncel olmayan usul ve yöntemlerle ısrarla sürdüren kurum ve kişilerin sunduğu din hizmetleriyle beklentileri tatmin edici sonuçlara ulaşılması beklenemez.⁶³ Elbette din hizmetlerinin daha etkili ve verimli olmasını engelleyen sebepler çeşitli ve çok yönlüdür. Bunlardan birisi ve en etkilisi de, yaşadığımız çağın şartlarına ve ihtiyaçlarına uygun yeni irşat usul ve yöntemlerinin geliştirilememesidir. Kur'an-ı Kerim'in irşat hizmetinin hikmet, güzel öğüt ve en güzel irşat yöntemleri ile yapılmasını istemesi⁶⁴ din hizmeti sunumunda her dönem, etkili ve verimli yeni irşat yöntemleri arayışını zorunlu kılmaktadır.

Din hizmetleri ve verimliliği bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı, son yıllarda toplumdaki değişmeyi, farklılaşan ihtiyaç ve beklentileri hissetmiş sorunların tespiti ve çözüm önerilerinin tartışıldığı şura, seminer ve ilmi toplantılar tertiplemiştir.⁶⁵ Öyle ki, bir yandan toplumdaki bireylerin dinle ilgili sorunlarıyla birebir

⁶³ Hökelekli, *İslam Psikolojisi Yazıları*, s.263.

⁶⁴ Bkz. Nahl: 16/125.

⁶⁵ *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (1-5 Kasım 1993)*, C.I-II, DİB Yayınları, Ankara, 1995; *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, C.I-II, DİB Yayınları, Ankara, 2008; *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (12-16 Ekim 2009)* Diyanet İşleri Başkanlığınca düzenlenen bu şurada "Sosyal Problemler Karşısında Din ve Diyanet" başlıklı konular tartışılmıştır; *Dini Danışmanlık Hizmetleri ve Fetva Konsepti İstişare Toplantısı (11-13 Aralık 2009)*, 158 bilim adamı, akademisyen ve diyanet yetkilisinin katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Benzer seminer, çalıştay ve ilmi toplantılarda konunun müzakereleri sürdürülmektedir.

ilgilenme ve çözüm yolları ile alakalı ilmi toplantılar devam ederken diğer taraftan değerlendirmeler doğrultusunda hem bu tür hizmetlere yönelik kılavuz kitaplar⁶⁶ hazırlanmaya başlanmış hem uygulamaya dönük Din Hizmetleri Uzmanlığı, Diyanet İşleri Uzmanlığı ve Yardımcılığı gibi yeni kadrolar ihdas etmiştir. Taşra teşkilatlarında aile irşat ve rehberlik büroları açılmıştır. Büroların yaygınlaştırılması ve işlevsellik kazandırılması çalışmaları sürdürülmektedir.

Bu çerçevedeki samimi gayretlere destek mahiyetinde, her dönemde vazgeçilemez kabul edilmiş vaaz ve hutbe gibi klasik irşat usul ve vasıtalarına katkı sağlayıcı nitelikteki, dini danışma ve rehberlik hakkında ilgililerin teorik bilgi ve uygulama becerilerine yardımcı olacak bilgilendirme ve değerlendirmelere duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır.

C. Dinî Danışma ve Rehberlik

Toplumu irşat görevi ve din hizmeti sadece camilerle sınırlı değildir. Hangi sebeple olursa olsun cami hizmetlerinden yararlanamayan vatandaşların dini yönden aydınlatılması ve irşat edilmesi de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevleri arasındadır. Bu çerçevede camilerde yürütülen irşat faaliyetleri yanında, hastane, hapisane, ıslah evi, huzur evi, sığınma evi, çocuk yuvası, yetiştirme yurdu vb. kurumlarda bulunan insanlar ile toplumdaki diğer hasta, yaşlı, engelli vb. bakıma muhtaç bireylere ihtiyaç duydukları irşat hizmeti sağlanmalıdır. Bununla birlikte müftülüklere ve "Aile İrşad ve Rehberlik" bürolarına müracaat eden, ailevi, sosyal ve psikolojik yönü bulunan karmaşık dini soru ve sorunlarına destek ve çareler arayanların sayısı gün geçtikçe artmaktadır.⁶⁷ Bu alanlarda yürütülecek din hizmeti, dini bilgi sunmaktan çok insanların sorunlarını dinlemeye ve sıkıntılarını paylaşmaya dayalı bir yardım ilişkisi şeklinde, geleneksel irşat usul ve yöntemlerinden farklı uygulamaları gerektirmektedir. Bu çerçevedeki irşat hizmetlerine dini danışma ve rehberlik yaklaşım ve uygulamaları önemli katkılar sağlayabilir.

⁶⁶ *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006; *Ceza ve İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehberi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012; *Vaaz Kılavuzu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012.

⁶⁷ Bkz: Tuğba Kevser Şahin, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşad ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü. SBE, Konya, 2010; Zehra Yıldız, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşad ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Ü. SBE, Kayseri, 2011.

1. Dinî Danışma ve Rehberliğin Ortaya Çıkışı

Yirminci yüz yılda psikoloji ve eğitim alanında rehberlik ve psikolojik danışma konusunda çalışmalar başlamış ve hızla ilerlemiştir.⁶⁸ O zamana kadar Hıristiyanlaştırma amacıyla yürütülen misyonerlik faaliyetleri ile meşgul olan ve bir yandan da günah çıkarma işlemiyle günaha sürüklenmiş üyelerini rahatlatmaya çalışan kilise, rehberlik ve psikolojik danışma alanındaki gelişmelerden etkilenerek çalışmalarını bu yönde geliştirme ihtiyacı duymuştur. Böylece Hıristiyan teologlar da psikolojik danışma ve rehberlik çalışmalarından hareketle dini danışma hizmetlerini ele alıp geliştirme yoluna gitmişlerdir.⁶⁹ Hıristiyanlık dünyasında dini danışma ve rehberlik hizmetleri geçen yüzyılın başından itibaren kilise dışına çıkarak yaygınlaşmış ve bir ölçüde kurumsallaşmıştır.⁷⁰

Halkın dini kaynaklı psikolojik sorunlarının çözümüne yardımcı olmak üzere din adamlarıyla Hıristiyanlar arasındaki bu ilişkilerin daha bilimsel bir şekilde yürütülmesi gereğinin anlaşılması neticesinde **dini danışma psikolojisi** anlamında *pastoral psikoloji* doğmuştur.⁷¹ Bugün dini danışma ve rehberlik faaliyetlerini içine alan çalışmalar, artık bilimsel bir duyarlılıkla ele alınmakta, incelenmekte ve geliştirilmektedir. Pastoral psikoloji, insanın manevi dünyası ile ilgili tezahürlerin tahlili yönüyle din psikolojisinin içinde bir alt dal olarak kabul edilmektedir.⁷²

Açıkçası bu alandaki çalışmalar, tamamen bir Hıristiyanlık faaliyeti olarak ortaya çıkmış olduğu için dini danışmanlık ve rehberlik alanına ait kavramlar da Hıristiyan kültürü ile ilgilidir. günümüzdeki dini danışma ve rehberliğin temelini oluşturan “Pastoral care” kavramı genellikle rahip ya da papazların özellikle kilise dışında yürüttükleri dini danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini ifade etmektedir.

2. Dini Danışma ve Rehberliğin Anlamı, Amacı ve Mahiyeti

Dini danışma ve rehberlik kavramındaki *danışma* ile kastedilen, *psikolojik danışmadır*. Buna göre “dini danışma” ile

⁶⁸ Hasan Tan, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Teori ve Uygulama*, MEB Yayınları, İstanbul, 2000, s.22-26; İbrahim Ethem Özgüven, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Eğitim Merkezi Yayınları, Ankara, 2007, s.174; Cengiz Karagözoğlu-İsmet Kemertaş, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Birsen Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 53.

⁶⁹ Suat Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik*, DİB Yayınları, Ankara, 2012, s. 62.

⁷⁰ Cebeci, *a.g.e.*, s. 67.

⁷¹ Hasan Tan, *Psikolojik Yardım İlişkileri: Danışma ve Psikoterapi*, 3.b., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992, 14.

⁷² Öznuur Özdoğan, “İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji”, *AÜİFD*, C. 47, S. 2, Ankara, 2006, ss. 128-129.

gerçekte “dini psikolojik danışma” kastedilmektedir. Söz konusu olan, temelde bir psikolojik danışmadır. Kavramdaki “dini” terimi ise psikolojik danışmanın, dini kaynakların, geleneğin, bağlamın vb. unsurların dikkate alınarak uygulanmasını ifade etmektedir.⁷³ Buna göre dini danışma ve rehberlik, belirli bir dini gelenek etrafında şekillenen, belirli bir dini kurum veya organizasyonla bağlantılı olarak yürütülen psikolojik danışmanlık uygulaması anlamına gelmektedir.

Mevcut literatür incelendiğinde dini danışmanlığın farklı kaynaklarda farklı tanımlarının bulunduğu göze çarpmaktadır. Onlardan birisi şöyledir: “Davranış uyumunu ve davranış değişikliğini kolaylaştırmak amacıyla, dini kaynakları ve danışma tekniğini kullanarak kişinin kendisiyle ve kişiler arası olan ilişkilerinde işlev bozukluğuna yol açan duygusal rahatsızlıkların teşhis ve tedavisidir.”⁷⁴ Sağladığı temel kazanım ise bireye, yalnız bir organizma olmadığını, desteğe ve sevgiye ihtiyaç duyan bir ailenin, toplumun ve dünyanın bir parçası olduğunu hatırlatmaktır. Umudun ve değişme olanağının güçlü olduğu bir toplum meydana getirmektir.⁷⁵ Dini danışman bunu yaparken ağır ruhsal rahatsızlıklarla seyrek olarak ilgilenir ve onların tedavilerini, bu alanda uzmanlaşmış terapistlere ve psikiyatlara bırakır.⁷⁶

Dini danışma ve rehberlik, kişinin problemlerine inandığı dinin değerleriyle ilişki kurarak çözüm yolları sunmayı hedeflemekte ve daha ziyade inanç ve ahlak sorunlarından doğan değer problemleri ile uğraşmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığının son yıllarda gündeme getirdiği “sosyal ve kültürel içerikli din hizmeti” kavramı, dini danışma ve rehberliğin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Günümüz insanların din konulu sorunları sadece klasik din hizmeti kavramına konu olacak nitelikte değildir. Sorunların din psikolojisi, din sosyolojisi, din eğitimi vb din bilimlerini ilgilendiren yönleri de vardır. Dini danışma ve rehberlik bu anlamda ilişkili olduğu diğer bilim dallarından da yararlanarak kendine özgü çalışma alanını, problemlerini ve bilgi toplama tekniklerini oluşturmuştur.⁷⁷

⁷³ Üzeyir Ok, “Dini Danışmanlık: Tanım ve Tarihi”, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, Ed. N. Altaş- M. Köylü, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2012, s.39.

⁷⁴ Nurullah Altaş, “Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri” *AÜİFD*, C. 41, Ankara 2000, s.339.

⁷⁵ Yener Özen, “Tanrı - Sen ve Ben Üçümüzün Yolu, Pastoral Psikoloji ve Danışmanlığın Gerekliği Üzerine”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.X, S.2., Samsun, 2010, s.52.

⁷⁶ Nils G. Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, çev. Abdülkerim Bahadır, İnsan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 152.

⁷⁷ Recai Doğan, “Müzakereler”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, C.II., Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 609.

3. İrşat Hizmetleri ve Dini Danışma ve Rehberlik İlişkisi

Hristiyan Batı dünyasında yüzyılın başından beri uygulanmakta olan dini danışma ve rehberlik (pastoral care and counseling) kavramı, İslam dünyasında kurumsallaşmış bir kavram olarak henüz yabancı kabul edilmesine rağmen, dini danışma ve rehberliğin işlevi Hz. Peygamber (s.a.v)'den bu yana sürdürülen din hizmetlerindeki irşat kavramının içeriğinde mevcuttur. İnsanlarla bir yardım ilişkisi olarak dini danışma ve rehberliği Batı'da Hristiyan kültürü içindeki geliştiği biçimini olduğu gibi kendi kültürümüze taşımak yerine İslam dini ve inanç sistemi etrafında oluşan gelenek, kültür, değer, tecrübeler ile yeniden şekillendirilmesi gerekir. Dini danışma ve rehberlik sahası, daha çok akademik ilgi bekleyen ve yeterli bilimsel teorik çalışmalardan şimdilik yoksun yeni bir alan olarak tanımlanmaktadır. Kuramsal olarak batıda ve Hristiyan kültürü içinde doğan dini danışma ve rehberlik kavramlarının kültürümüz ve İslam dini içindeki dayanakları ve realizasyonu, buna bağlı olarak günümüz toplumunu oluşturan bireylerin karşılaştıkları dini problem ve sorunlar, yaşanan problemlerin yoğunlaşma alanları ve İslam dininin öngördüğü çözüm yolları, bugüne kadar kullanılan klasik metotlar, ilave edilmesi gereken terapötik metot ve yöntemler ve bunların değerlendirmeleri gibi pek çok temel konunun tartışılması bir yana; alanın teorik çerçevesi ve temel kavramları hakkında çalışmalara başlanmış sayılmaz. Bu yönde yapılan kuramsal nitelikli çalışmalar kavramsallaştırma düzeyinde olup henüz inşa aşamasındadır.⁷⁸

Sonuç

Sosyal hizmet alanlarında dini danışmanlık gerektiren her bir hizmet türü ayrı ayrı uzmanlık bilgisi gerektirmektedir. Dini danışmanlık hizmeti verebilmek mevcut mesleki donanım ve yeterlikten farklı donanım ve yeterlik gerektirmektedir. Hali hazırda böyle bir formasyonu kazandıracak yapılanma bulunmamaktadır. Hiç yoktan iyi olarak değerlendirilebilecek birkaç seminer programı ile yeterlik sağlanması mümkün değildir. Din görevlilerinin teorik bilgiler yanında alanda bizzat uygulama yaparak mesleki tecrübe kazanmaları şarttır.

Toplumun din konusunda aydınlatmakla görevli Diyanet İşleri Başkanlığı bu görevini günün psikolojik, sosyal, idari vb koşulları içinde beklentileri karşılayacak şekilde yerine getirme gayreti

⁷⁸ Nurullah Altaş, "Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi", *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, Ed. N. Altaş- M. Köylü, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2012, ss.25-31.

içindedir. Bununla birlikte tarihi süreç içinde dinin anlatılması ve toplumun irşat edilmesinde çeşitli eksikliklerin yaşandığı, birçok sorunla karşılaşıldığı bilinmektedir. Dinin mesajını geniş kitlelere ulaştırmak için büyük imkân ve fırsatların doğduğu günümüzde, din hizmetlerinin sunumunda bu imkânlardan yeterince istifade edildiğini söylemek zordur. Sosyal, psikolojik, ekonomik pek çok nedenle hızlı gelişme ve değişimlerin yaşandığı günümüzde ciddi bunalımlara düşen bireyler, hayatla ilgili yeni beklenti ya da arayışlara yönelmektedir. Bu süreçte dine ve dini değerlere yönelen, hayatın anlamını dinin yorumlarında arayan insanların yöneliş ve beklentileri, din hizmeti sunanların durumu iyi değerlendirmesini, hizmetlerin sunumunda klasik irşat yöntemlerinin güncellenip geliştirilmesini ve yeni yöntemlerin ilave edilmesini ötelenemez kılmaktadır. Hedefleri belirli ve ölçülebilir din hizmetleri programlarının oluşturulması, irşat stratejilerinin belirlenmesi, irşat usul ve yöntemlerin güncellenmesi ve yenilerinin eklenmesi artık kaçınılmazdır. Şüphesiz irşadın insani özellikleri dikkate almayı ve ona en uygun yöntemleri kullanmayı gerektirmesi, insan yapısının kompleksliği, değişkenliği ve çok yönlülüğü, strateji ve yöntemlerin geliştirilmesini ve uygulamasını zorlaştırmaktadır. Bunun hızla değişen bir dünyada ve zihniyet değişikliği gerektirmesi halinde zorluk daha da katlanmaktadır. Amaç, ilke, teknik ve yaklaşım yöntemleri ile dini danışma ve rehberlik, bir irşat yöntemi olarak toplumda oluşan ihtiyaç ve beklentileri karşılamaya yönelik sürdürülen din hizmetlerindeki çabalara önemli katkılar sağlayacaktır.